

Phonetics and Morphology in Telafer Türkmen Turkish”

Asst. Inst. Mohammed Abdulghani Elias AL ABBAS

Ninova Education Directorate

E-mail: Mohammedalabbas1992@gmail.com

Received Sep 10, 2025

Revised Dec 10 2025

Accepted 11, 2025

Online Jun.1, 2026

ABSTRACT

Iraqi Türkmen Turkish is spoken by approximately 3.5 million people, and research on this language has been steadily increasing in recent years. This dialect, particularly closely related to Azerbaijani Turkish, holds significant importance in terms of linguistic diversity. However, certain local dialects, such as Telafer Türkmen Turkish, are at risk of rapidly disappearing. This poses a significant threat to the survival of the language, highlighting the necessity of academic studies aimed at preventing its extinction.

The focus of this paper is the in-depth examination of the phonetic and morphological features of Telafer Türkmen Turkish. Telafer, which belongs to the Y group of Türkmen dialects, exhibits many unique linguistic characteristics. In this context, the texts compiled by Rıza Çolakoğlu from Telafer are of great importance. Çolakoğlu's works provide a unique resource for understanding the structure and features of Telafer Türkmen Turkish.

This article aims to document the phonetic and morphological features of Telafer Türkmen Turkish with the awareness that such dialects must not be lost and should be preserved. Research like this plays a crucial role in both showcasing the richness of the language and ensuring that this linguistic wealth is passed on to future generations. Therefore, it is of utmost importance that significant linguistic elements, such as Telafer Türkmen Turkish, are thoroughly studied and documented before they disappear. Most of the texts in this article are based on Rıza Çolakoğlu's book *Telafer Folklore*.

Keywords: Turkmen, Iraqi Turkmen Turkish, Phonetics-Morphology, Telafer

الدراسة الصوتية والصرفية في اللغة التركمانية التلعفرية

م.م. محمد عبدالغني الياس حسن ال عباس
مديرية تربية نينوى

المخلص

اللغة التركمانية العراقية، التي ينطق بها نحو 3.5 مليون شخص، تحتل مكانة بارزة ضمن التنوع اللغوي في المنطقة، وقد شهدت اهتمامًا أكاديميًا متزايدًا في السنوات الأخيرة. وتتميز هذه اللهجة بارتباطها الوثيق باللغة التركية الأذربيجانية، مما يضيف عليها أهمية لغوية وثقافية خاصة. ومع ذلك، فإن بعض اللهجات المحلية، لا سيما اللهجة التركمانية التلعفرية، تواجه خطر الاندثار بوتيرة متسارعة، مما يشكل تهديدًا لتراث لغوي عريق. لذا، أصبح من الضروري إجراء دراسات أكاديمية متخصصة تهدف إلى توثيق هذه اللهجة والحفاظ عليها، لضمان استمرارها ونقلها إلى الأجيال القادمة كجزء من الهوية الثقافية التركمانية. تتناول هذه الدراسة الخصائص الصوتية والصرفية للهجة التركمانية التلعفرية، التي تنتمي إلى مجموعة لهجات "Y" وتتميز بسمات لغوية فريدة. وتعتمد بشكل أساسي على النصوص التي جمعها رضا جولاق أوغلو، والتي تعد مصدرًا مهمًا لدراسة بنية هذه اللهجة وخصائصها اللغوية. هدف هذه الدراسة إلى توثيق الخصائص الصوتية والصرفية للهجة التركمانية التلعفرية، وتعتمد هذه الدراسة بشكل أساسي على النصوص الواردة في كتاب "فلكلور تلعفر" للباحث رضا جولاق أوغلو، مما يمنحها قيمة علمية موثوقة.

الكلمات المفتاحية

التركمان، اللهجة التركمانية التلعفرية، الصوتية-الصرفية، تلعفر

GİRİŞ

Telafer kenti, tarihi belgelere ve arkeolojik bulgulara göre Musul'un en köklü geçmişe sahip ilçelerinden biri olarak kabul edilir. Telafer kenti, Irak'ın kuzeyinde olup Musul iline bağlıdır ve Musul'un 60 kilometre güneybatısında yer almaktadır. Musul ile Sincar arasında bulunan ilçenin kuzeyinde dağ, güneyinde ise bağlar bulunmaktadır. Osmanlı arşivinde ve senetlerinde Telafer, Sincar ilçesine ait nahiye olarak geçmektedir (Telaferli, 2012: 9).

Telafer adıyla ilgili farklı görüşler öne sürülmüştür. Bunlardan; Nail Hannun'un Asurlar dönemine ait kaynaklardan yola çıkarak yaptığı açıklamaya göre "Telafer" adı Asurlar döneminde "Nemît Aştar" ile bilinmekteydi. "Nemît Aştar" sözcüğü ise güzellik, bolluk, hayat ve Aştar'ın tapınağı manasına gelmektedir. Diğer yandan Şahabettin Yakut ise, Asurlar döneminde Musul, Asur Devleti'nin merkezi olup Tel+ Afar ve Tel+Yafer" in Musul'un güneyinde küçük bir köy olduğunu zikretmiştir (El-Seyyid Vahap,1967: 7).

Tarihin farklı dönemlerinde Telafer isminin değişik şekillerde telaffuz edildiği görülmüştür. "Tel-Yefer, Tel-Yafur, Tel-Afar ve Telafer" en sık karşılaşılanıdır. Hâlihazırda halkın telaffuzuna bakıldığında "Tılāfar" diye ifade edildiği görülmektedir. Telafer şehrinin ismi iki kelimedenden mürekkeptir. "Tel" Arapça kökenli bir kelime olup "tepe" manasına gelmektedir. "Ağber" ise "boz toprak" manasına gelmektedir (Aboş, 1969: 7).

Türkmen ilçesi Telafer'in ismi 1982 yılında Saddam Hüseyin tarafından Arapça "El-Cezire" ismiyle değiştirilmiştir. İlçenin isminde değişiklik yapılmasına rağmen ilçenin eski adı "Telafer" kullanılmaya devam etmiştir (Telaferli, 2012: 48).

İddialara göre Türkmenler Telafer'e 8. yy.'dan itibaren tedricî bir şekilde yerleşmeye başlamışlardır. Iraklı tarihçi müellif Rezzak İsa da Telafer'in bir Türkmen şehri olduğunu belirterek şunları söylemektedir; "8. yy.dan beri Türkmenler burada yaşamaktadır. Telafer halkı Türkmen'dir ve Doğu Türk Dili olan Azerbaycan Türkçesine benzeyen bir ağızla konuşur." (Rezzak İsa, Irak Coğrafyası özeti, Bağdat, 1992: 258) (Hürmüzlü, H. 2005: 46-47).

Sadettin Buluç'a göre eski bir Türk bölgesi olan Telafer, Musul ile birlikte 11. yüzyılın sonlarına doğru Selçukluların hâkimiyetine geçmiş, sonradan bu yerlerde 11. yy.da Atabeyler, 13. yy.da İlhanlılar, 14. yy.da Celayirliler hükmetmiş, 1534'te Kanunî'nin Bağdat seferi sonrası ise bölge Osmanlı hâkimiyetine geçmiştir (Buluç, 2007: 284). Dolayısıyla bu dönemlerde Türkmenlerin yaşadığı yerleşim merkezleri bir Oğuzeli bölgesine dönüşmüştür.

Ayrıca Buluç'un Türkmenlerle ilgili ifade ettiği şu sözler de oldukça dikkat çekicidir. "11. yy'dan bu yana bir Türkmen kenti olan Telafer nüfusunun tamamı Türkmenlerden oluşmaktadır. Telafer'e ilk yerleşen Kıpçak Türkleridir. Abbasî Devleti döneminde ilk Türk boylarının Telafer'e yerleştiği ileri sürülmektedir"(Buluç, 2007: 49).

Bilindiği gibi Telafer, Türkmen nüfusunun yoğunluğundan dolayı Irak Türkmenlerinin Kerkük'ten sonra ikinci merkezi sayılmaktadır. Kerküklü Nilüfer Bayatlı'ya göre Telafer köyünde H 932 (M 1526) yılında 112 hane ve 29 mücerret vardı ve varidatı 38763 akçe idi. 2. Murat devrinde ise 300 hane ve 14 mücerret olmuştur.

2008 Kasım ayı itibarıyla Telafer'de Nüfus Dairesi Müdürlüğünün yaptığı sayım neticesinde nüfusun 495.120 olduğu belirtilmiştir. Merkeze bağlı olan köylerle birlikte yukardaki sayıya ulaşılmaktadır (Telaferli, 2012: 55). 2014 yılında IŞİD terör örgütü tarafından Musul'a bağlı Telafer kentinin işgal edilmesi neticesinde halk göç etmek zorunda kalmış, kimi Irak'ın güneyine kimi de Anavatan Türkiye'ye sığınmıştır. 2017 yılında Telafer'in terör örgütünden temizlenmesinden sonra bazı ailelerin yeniden kente dönmesiyle Telafer'in merkezinde nüfusun 130.000 civarında olduğu belirtilmektedir.

Telafer, 1918 yılının Ocak ayının başlarında nahiyeden ilçeye dönüştürülmüştür. Günümüzde Musul il Meclisi'nin idarî salahiyetinde bulunan Telafer biri merkez olmak üzere üç bucak (çoğunluğu Arap ve Kürtlerden oluşan Zammar, çoğunluğu Şammar Araplarından oluşan Rabia ve tamamen Türkmenlerden oluşan İyaziya) ve 300'den fazla köyden teşekkül etmektedir (Aboş, 1969: 8). Ayrıca Telafer'in kuzeyinde yer alan Zammar bucağına bağlı Ayn-u zala bölgesinin de petrol yatağı açısından Irak'ın en zengin bölgelerinden birisi olduğu belirtilmelidir (Bayati, 2017: 11).

Bilindiği gibi yer adları, bir bölgenin sosyal ve kültürel hayatı konusunda önemli bilgiler vermektedir. Musul Sancağının geneliyle, Telafer ve çevresindeki Türkçe adı taşıyan mahalle, köy ve diğer yer adları, Osmanlı Arşiv ve İngiliz kaynaklarında harita ve raporlarda zikredilmiştir. Türkmenlerin yaşadığı bu kentin en tanınmış eski mahalleleri “Hasanköy, Saray, Kanberdere, Kale, Su, Çolak, Çelebi, Eski Hasanköy, Kurtali, Sincar, Hamam, Parçabağ ve Kırmızdere” görüleceği üzere Türkçe isimler taşımaktadır (El-Reşid, 2017: 81). Hâlihazırda Türkmenlerin yaşadığı köyler ise; Çardağtepe, Kızılkuyu, Kızıl Tar, Sanbar, Şih İbrahim, Turmu, Üçtepeler, Sualtı, Harna, Cegen Harabı, Cubara, Azzotepesi, Buhur, Ağbuğa, Ağbulağ, Antallavi, Cedduu, Cilheşler Tosnoğu, Damlamaca, Kubbuk, Mahlebiyye, Körkkuyu, Tar, Malviren, Miççe, Sopan, Çetiler ve Viranşehir’dir (Barem, 2018:9-10-11).

Bugün Irak Türkmenlerinin konuştukları dil Azerbaycan Türkçesi ağızları içinde değerlendirilmektedir. Ayrıca Irak Türkmen ağızlarının, yapılan çalışmaların hemen hemen tamamında Oğuz grubunun batı kolunda yer alan Azerbaycan Türkçesi ağızlarına dâhil edildiği görülür. Dolayısıyla Irak’ta konuşulan Türk ağızları genel olarak aynı olsa da aralarında bazı farklılıkların olduğu gözden kaçmamaktadır (Bayatlı,1996: 329).

Irak Türkmen Türkçesinin, yaklaşık 2.5 milyon kişi tarafından konuşulduğu iddia edilmektedir (Korkmaz, 2013:187). İran’ın Güney Azerbaycan, Tahran, Sava bölgesi ağızları ile Türkiye’nin Urfa, Diyarbakır, Elazığ, Gaziantep ağızlarının büyük benzerlikler gösterdiği vurgulanmaktadır. Ayrıca Kıpçak lehçesinin Irak Türkmen Türkçesi ve ağızları üzerine etkisi olduğu da dile getirilmektedir. Bunların yanında Batı Karadeniz kıyısındaki Bartın ve yöresi ağızları ile Irak Türkmen ağızlarının benzerlik taşıdığı belirtilmektedir (Ercilasun, 1987: 48).

Diğer taraftan Kıpçakçanın, İlhanlılardan kalan Moğol unsurlarının Arapça ve Farsçanın etkisinde değişen lehçelerinin yapısına sahip olduğu da söylenebilir (Shabaz, 1979:6).

“Irak’taki Türkmenlerin Türkçe yönünden iki ana kaynaktan beslendiğini söyleyebiliriz. (Ayyal, 2004: 19) ve en mühim olan ana kaynak konuşma dili, yani günümüze kadar varlık gösteren bölge ağızlarıdır. Kerkük’te, Erbil’de, Telafer’de vd. Türkmen yerleşim merkezlerinde konuşulan bölge ağızlarını, genel olarak Azerbaycan Türkçesine dâhil etmek mümkündür” (Bayati, 2017:1). Pek çok Türkün anadili olan bu dilin öğrenilip yaygınlaşması, kendiliğinden gerçekleşmektedir. Hatta denilebilir ki, Türkmenlerin kültürünü, halk edebiyatını, dünya görüşünü, kimliğini ve etnik bilincini günümüze kadar ayakta tutan, canlılığını hâlâ koruyan, bu ana dildir.

Irak Türkmenleri ile ilgili çeşitli kitap ve makaleler kaleme alan Habib Hürmüzlü “Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü” adlı eserinde şunları zikretmiştir:

“Irak Türkleri ağızı genel olarak bir bütünlük arz eder. Buna rağmen, şehir, kasaba, köy, hatta mahalleler arasında bazı ağız farklılıklarının da olduğu bilinen bir hakikattir. Bu farklılık, ayrı ayrı dönemlerde bölgeye göç edip yerleşen çeşitli boyların arasında olan ağız farklılıklarından kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla bir bölge ağzının, Irak’taki Türk bölgelerinde konuşulan ağızların hepsini ifade ettiğini kabul etmek doğru değildir.” (Hürmüzlü, 2013: 17).

Hidayet Kemal Beyatlı ise “Irak Türkmen Türkçesi” eserinde Irak Türkmen ağızlarının belli başlı özelliklerinden şu şekilde bahsetmektedir: “Irak Türkmen ağızları damak n ‘ng’ sesinin “v” ve “y” ye dönüşmesi bakımından başlıca iki gruba ayrılmaktadır:

Y grubu: Teklik 2. kişi iyelik eki (-y) ve çokluk 2. kişi iyelik eki (-yız) ile konuşan şehir, kasaba ve köyler: Telafer başta olmaz üzere, Kifri, Altunköprü, Tazehurmatu, Tuzhurmatu, Beşir, Musul’un etrafındaki köy ve kasabalar Karakoyun, Reşidiye, İyaziya, Muhallebiye, Şirihan, Selahattin iline bağlı olan Amirli ve Türkalan ağızlarının da bu gruba girdiğini söyleyebiliriz.

Seni babay çağırır “Seni baban çağırır”

Sizi**y** babay**ız** geldi “Sizin babanız geldi”

V grubu: Teklik 2. kişi iyelik eki (-v) ve çokluk 2. kişi iyelik eki (-vuz) ile konuşan şehir, kasaba ve köyler: Kerkük başta olmak üzere Erbil, Dakûk, Hanekin, Karahan, Kızlarbat, Mendeli, Şahraban ve Bedre’dir (Bayatlı, 1996:329). Bunun yanında başkent Bağdat’taki Türkmenlerin de konuştuğu (-v) grubu ağzına geçtiğini de hatırlatmakta fayda vardır.

Seni babav çağırır > Seni baban çağırır

Sizi**v** babav**uz** geldi > Sizin babanız geldi

Irak Türkmen Türkçesi hakkında ciddî bir donanıma sahip, önemli folklor araştırmaları olan, Türkmenelinin tanınmış şair, yazar, araştırmacısı Rıza Çolakoğlu’nun “*Telafer Folkloru*” isimli eserinde *Telafer ağızının özelliklerinden şu şekilde bahsedilmektedir: “Irak Türkmen araştırmacıları, Irak Türkmen ağızını başta Kerkük olmak üzere birkaç ağza ayırmışlardır, hele kimi araştırmacılar ‘v’ grubuna Kerkük ağızına ‘y’ grubuna ise Tuzhurmatu ağızını örnek vererek Irak Türkmenleri ağızlarını sadece iki ağız çerçevesinde ele almışlardır. Hâlbuki durum öyle değil, fonetik ve deyiş tarzı yönünden Mendeli’den Telafer’e kadar Türkmen bölgelerinde bir sürü ağız farklılıkları bulunmaktadır. Birbirinden uzak olan Mendeli ile Karakoyun ağızlarında farklar belli iken çok tuhaf ki öz bizim Telafer’de Aşağı Kale ile Yukarı Kale arasında ufacık*

değişiklikler vardır. Bizim Aşağı Kaleliler eyere ‘palan’ derken yukarı Kaleliler ‘kevend’ derler” (Çolakoğlu, 2017: 14).

Telafer Türkmen Türkçesinin özellikleriyle ilgili şunlar söylenebilir: Irak Türkmen Türkçesi ağızlarında şimdiki zaman eki olarak -r, -Ur, -IrI, -UrU gibi ekler görülür (Hürmüzlü, 2013:41). Fakat Telafer Türkmen Türkçesinde pek çok -(x)y, -Iy ekleri ile karşılaşılır. Nadiren +Ar şekli de görülür. Bunun yanında genel olarak Irak Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki olarak (-mIş, -mUş) eki kullanılırken, Telafer Türkmen Türkçesinde hem (-Ib, -Ub, -Ipt(I/U) hem de (-mIş, -mUş) ekleri kullanılmaktadır. Ayrıca gereklilik kipi işlevi genellikle fiilin önüne “gerek, -lazım ve ille” sözcükleri getirilerek yapılır Fakat nadiren (-malı, -meli) eklerinin de kullanıldığı görülmektedir. Bunun yanında standart Türkiye Türkçesi ve Irak’ın diğer Türkmen Türkçesi ağızlarında görülmeyen (+mağıynan) zarf- fiil eki de göze çarpmaktadır.

Telafer Türkmen Türkçesinin morfolojik açıdan olduğu gibi fonetik açıdan da Türkiye Türkçesinden farklı olduğu görülmektedir. Kalınlık- incelik uyumu, ünlü incilmesi, ünlü kalınlaşması, ünsüz düşmesi, ünsüz türemesi, yer değiştirme ve ikizleşme gibi dil bilgisi özelliklerinin farklı olduğu söylenebilir.

Alma > elma, kardeş > kardeş, dünya > dünya, cüm’e > cuma, hette > hatta, bayaz > beyaz halwa > helva, oğlu > oğlu, oldu > oldu, gördi > gördü, ilan > yılan, ürek > yürek, üz > yüz, imşag > yumşak, igit > yiğit, mırta > yumurta, üzük > yüzük, soyna > sonra, kızambığ > kızamak, arwat > avrat, eskük > eksük, torpağ > toprak, sebbeh > sabah, ikki > iki, sekkiz > sekiz ve bamıyya > bamyaa gibi.

Telafer Türkmen Türkçesiyle yapılmış çalışmalar. Bunlardan bahsetmek gerekirse:

Telafer Türkmen Türkçesi üzerine yapılan araştırmaların, bu lehçenin zengin dilsel yapısını, tarihsel arka planını ve kültürel mirasını ortaya koymadaki önemini gözler önüne sermektedir. İncelenen çalışmaların her biri, Telafer Türkmen Türkçesi’nin farklı yönlerini ele alarak, dilin fonetik, morfolojik, leksik ve sentaktik özelliklerine dair detaylı bilgiler sağlamaktadır. Bu bağlamda, ortaya konan bulgular, Telafer ağzının hem özgünlüğünü hem de diğer Türk lehçeleriyle olan ilişkilerini aydınlatmaya yönelik önemli katkılar sunmaktadır.

1. Buluç, Sadettin (1973). Telafer Türkmen Türkçesiyle ilgili yayınlanmış şu ana kadar 7 çalışma yapılmıştır. Bunların başında en ilk çalışma rahmetli Prof. Dr. Sadettin Buluç yer almaktadır. Çalışma s. 185-192 ile “Makaleler” adlı ile yayınlanmıştır. Ayrıca çalışmada, Telafer tarihi, ünlüler, ünlü uyumu, ünlü değişimleri, yabancı sözcüklerde ünlü uyumu, ünsüzler, ünsüz

benzeşmesi, ünsüz ve kesit düşmesi, ünsüz değişmesi, ünsüz ikizleşmesi ve kısaca da şekil bilgisine ait konuları misalla açıklamıştır.

2. Ferhan, Hasan Mehmet (1999). 1999 yılında Hasan Mehmet Hasan “Telafer Ağzı ve Türk Atasözlerinin Arapça Karşılığı İnceleme Dil Özellikleri (Ses Bilim- Şekil Bilim” adlı çalışmayı, Bağdat Üniversitesi- Diller Fakültesi- Türkçe Bölümünde adı geçen şahıs yüksek lisans tezini Dr. Muhsin Kevser danışmanlığında hazırlamıştır. Tez, 188 sayfadan oluşmuştur. Hazırlanan çalışma sırayla şu konulara değinilmiştir: “Ünlüler, ünlü türleri, uzun ünlüler, kısa ünlüler, ünlü uyumu, ünlü değişmeleri, ünlü düşmesi, hece düşmesi, ünsüzler, ünsüz türleri, ünsüz bezeşmeleri, ünsüz ve hece düşmesi, ünsüz türemesi, ünsüz ikizleşmesi,, ünsüz uyumu,, ünsüz değişmeleri, isimler, isim hâl ekleri, iyelik ekleri, çokluk ekleri, aidiyet eki, soru eki, sıfat fiil, zamirler, şahıs zamirleri, dönüşlülük zamirleri, işaret zamirleri, soru zamirleri, zarflar, edatlar, ünlümler, yapım ekleri, filler, tasarlama kipleri ve fiilerin birleşik çekimini örneklerle açıklamıştır.

3. Bayati, Noor İbrahim Ahmed (2017). 2017 yılında, Noor İbrahim Mohammed Bayati “Telafer Türkmen Ağzı (İnceleme- Metin- Sözlük)” adlı yüksek lisans tezini Gazi Üniversitesi- Türk Dili ve Ana Bilim Dalı bölümünde Öğr. Gör. Dr. Serap Karakılççı Ak danışmanlığında hazırlanmıştır. Tez, 176 sayfadan oluşmuştur. Çalışma: “Irak Türkmenleri, tarihleri, nüfusu, Telafer, Telafer’de bazı Türkmen Oymakları, Irak Türkmen Ağzıyla yapılan çalışmalar, ses bilgisi, ünlüler, ünlülerin sınıflandırılması, ünsüzler, ünsüzlerin sınıflandırılması, Telafer Türkmen ağzının temel özellikleri, şekil bilgisi, metinler ve sözlükten” oluşmuştur.

4. Barem, Ghadeer Mohammed Qasım (2018). 2018 yılında, Ghadeer Mohammed Qasım Barem “ Telafer Mikrotoponimleri ve Dil İncelemesi” adlı yüksek lisans tezini Ege Üniversitesi- Türk Dili ve Lehçeleri Ana Bilim Dalı bölümünde Doç. Dr. İbrahim Şahin danışmanlığında hazırlanmıştır. Tez, 202 sayfadan oluşmuştur. Hazırlanan çalışma: “Toponimlerin türleri, leksik semantik inceleme ve Telafer Mikrotoponimlerin gramer yapısı (Fonetik- Morfolojik) bölümlerinden oluşmuştur.

5. Gökdağ, Bilgehan (2019). 2019 yılında, Bilgehan Gökdağ “Telafer Ağzı” adlı makalesini Karadeniz Araştırmaları, XVI/61: 102-119. Sayfa yayınlanmıştır. Hazırlanan makale: “Irak Türkmenlerinin tarihi, Telafer, Telafer ağzında iki lehçelilik, ses bilgisi özellikleri, fiil çekimi, ünlü uyumları, ünlü değişmeleri, ünsüz değişmeleri, hece düşmesi, fiil çekimi ve metinlerden oluşmuştur.

6. Al Abbas, Mohammed Abdulghanı Elias (2021). Mohammed Abdulghanı Elias Al Abbas “Rıza Çolakoglu’nun Telafer’den Derlediği Metinlerde Geçen Halk Bilimi Ürünlerinin Şekil Bilgisi Açısından İncelenmesi” adlı çalışmayı, 2021 yılında Necmettin Erbakan Üniversitesi,

Türk Dili Ana Bilim Dalı bölümünde Doç. Dr. Mehmet Yastı tanışmanlığında hazırlanmıştır. Tez, 578 sayfadan müteşekkildir. Çalışma; “Irak Türkmenleri, yerleşim yerleri, Telafer sözcüğünün anlamı, Telafer taraihesi, mahalleler, aşiret ve aile adları, Rıza Çolakoğlu, hayatı, edebi kişiliği, eserleri, inceleme, yapım ekleri, isim çekim ekleri, çokluk ekleri, hâl ekleri, aitlik eki, soru eki, iyelik ekleri, eylem çekimi, eylemlerin basit çekimi, bildirme kipleri, tasarlama kipleri, ek fiil, birleşik fiil çekimi, yapı bakımından fiiler, isim-fiil ekleri, zarf-fiil ekleri, sıfat fiil ekleri, sözlük ve metin bölümünden oluşmuştur.

7. Shikho, Rayan Abbas (2021). Telafer Türkmen Türkçesiyle yazılmış en son çalışmadır ve 347 sayfadan müteşekkildir. Çalışma, Rayan Abbas Shikho “Telaferli Türkmen Şairi Haşim Demircioğlu’nun şiirleri (İnceleme-Metin-Dizin) adlı çalışmayı, 2021 yılında Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Türk Dili Ana Bilim Dalı bölümünde Doç. Dr. Hakan Akca tanışmanlığında hazırlanmıştır. Çalışma; “Irak Türkmenlerinin tarihi, Irak Türkmen Türkçesi, Irak Türkmen Edebiyatı tarihi, inceleme, ünlüler, ünlü değişimleri, ünlü uyumu, ünlü düşmesi, hece düşmesi, ünlü türemesi, ünlü birleşmesi, ünsüzler, ünsüz değişimleri, ünsüz türemesi, ünsüz düşmesi, ünsüz ikizleşmesi, ünsüz benzeşmesi, gerileyici ünsüz benzeşmesi, ilerleyici ünsüz benzeşmesi, yapım ekleri, isim çekimi, çokluk eki, aitlik eki, hâl ekleri, sıfat, zamir, zarf, fiil ve birleşik kip çekimi konulara örneklerle desteklenmiştir.

Genel değerlendirme yapmış olursak, bu yedi çalışma Telafer Türkmen Türkçesi’nin dilsel özelliklerinin incelenmesinde birbirini tamamlayan ve derinlemesine analizlere olanak tanıyan önemli kaynaklar olarak karşımıza çıkmaktadır. Her bir çalışma, lehçenin farklı boyutlarını ele alırken; ses bilgisi, şekil bilgisi, morfolojik yapı, toponimi, edebi dil kullanımı gibi çeşitli konularda ayrıntılı analizler sunmuş, bu da lehçenin korunması ve belgelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, bu araştırmalar, Telafer Türkmen Türkçesi’nin Standart Türkiye Türkçesi ile olan benzerlik ve farklılıklarını ortaya koyarak, dilsel çeşitliliğin ve kültürel zenginliğin altını çizmektedir.

Sonuç olarak, bu kapsamlı çalışmalar, Telafer Türkmen Türkçesi’nin hem akademik anlamda incelenmesi hem de kültürel miras olarak yaşatılması gerekliliğini bir kez daha ortaya koymaktadır. Dilin kendine has fonetik ve morfolojik özellikleri, bu lehçeyi diğer Türk lehçeleri arasında ayrıcalıklı bir konuma taşımakta; ancak günümüzde maruz kaldığı kaybolma tehlikesi, daha fazla akademik çalışma ve belgelemeyi elzem kılmaktadır. Bu nedenle, gelecekte yapılacak araştırmaların, Telafer Türkmen Türkçesi’nin tüm dilsel yönlerini detaylandırarak, hem dil bilimi hem de kültürel mirasın korunması açısından önemli katkılar sağlaması beklenmektedir.

İNCELEME

1. ÜNLÜLER

Telafer Türkmen Türkçesi, Standart Türkiye Türkçesinde bulunan 8 ünlüye ek olarak, dil yapısında dört farklı ünlüyü de kullanmaktadır. Bu ek ünlüler, uzun (ā) a, uzun (ē) e, kapalı (è) e ve uzun (ō) o olarak kendini göstermektedir.

‘aşıktı (1/506), yārin (1/516), ğāzabinnen (1/476), āh (1/492), yāni (1/495), āhırı (1/436), ēti (1/446), tükēdir (1/460), ēskisi (1/460), mēni (1464), yēmez (1/446), ēwi (1/465), wērmesse (1/465), nēynesin (1/465), èlden (1/465), yèli (1/465), yètmiyene (1/465) gōzün (1/467), òlüsüne (4/469), òzün (1/471), dōğüyü (1/474), òğünde (1/482)

A. Düzlük- yuvarlaklık uyumu: Telafer Türkmen Türkçesinde düzlük-yuvarlaklık uyumu aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir.

altun (1/507), yalguzluĝ “yalnızlık” (1/452), yaĥunnan “yakından” (1/432), açuĝ (2/532), yazuĥ (2/535), kažuĝa (1/444), aşıuĝ “aşık” (1/479), kaşıuĝnan “kaşık ile” (1/444), yastuĝu (2/537), tendür (1/448), üçün (1/467), enüĝün “eniĝin” (1/470), ektüĝün “ektiĝin” (1/479), çütçünün “çiftçinin” (1/495).

Türkiye Türkçesinde düzlük yuvarlaklık uyumu bulunmayan bazı kelimelerin Telafer Türkmen Türkçesinde uyuma baĝlı kullanıldığını görmekteyiz:

karpız (1/430), ĥamır (1/514), çamırdan (1/438)

B. Kalınlık- İncelik uyumu: Telafer Türkmen Türkçesinde kalınlık-incecik uyumu aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir.

ĥençer (1/440), ĥeleme (1/513), ĥesret (1/441), ĥabar (1/441), ‘ecele (1/515), dü‘ē (1/441), dene (1/448), bayazı (1/501), salam (1/438), ataştan (1/453), çara (1/448), ‘erep (1/448), cüm‘e (1/443), deneliye (1/434)

C. Ünlü Deĝişmeleri: Telafer Türkmen Türkçesinde ünlü deĝişmeleri hadisesi aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir.

i > e, a > e, ı > i, i > ı, u > ü, o > u, e > i, i > e, i > ü, ü > i, ö > ü, ö > i, ı > i, u > ı, ı > u, o > a, o > u, e > a, e > ı, e > ü

eniy “iniyor” (1/510), döĝmiyen “dövmeyen” (1/444), bilmiyen “bilmeyen” (1/442), geçirmiye “geçirmeyen” (1/484), oĥutmiyan “okutmayan” (1/444), çağrılmıyan (1/458), miye “bana” (1/463), siye “sana” (1/508), istiyenin “isteyenin” (1/503), çatlıyan “çatlayanın” (1/508), aylyhana “anlayana” (1/450), ĥençer (1/440), ĥeleme (1/513), ĥesret (1/441), ‘eleme (1/470), dünyenin (2/527), merĥemet (1/511), reĥet (1/474), ĥeyyif (1/500), ĝemnen (1/492) ne‘leti “laneti” (1/486), feĥir (2/533), ĝeribin (1/438), ‘ēzizimin (1/506), cüm‘e (1/443), yil (1/434), ilan (1/452), zalım

(1/500), hayın (1/440), rakıp (1/512), dü'e (1/441), duhtur (2/520), buzma (1/492), yirim (2/526), liş (1/481), gene (1/489), enüg (1/437), düz (2/529), şüş (1/426), degülsey (2/535), çüt (2/528), giwil (1/508), diş (1/516), yerin (1/515), hürdü, giwil (1/437), sileşir (1/517), sile (1/499), hirsiz (1/443), şahid "şahid" (1/449), ğarbılınan "kalbur ile" (1/440), wırun (1/502), karpız (1/430), boyına (1/531), adamoĝlı (2/532), oĝlıy "oĝlun" (1/496), yolınmamış (1/431), ulduzam (1/489), sawuĝ "soĝuk" (1/498), malla "molla" (1/447), kavaladı "kovdu" (1/433), luqmıy "lokmayı"(1/446), çüreg "çörek" (1/433), belke "belki" (1/506), enilmez "inilmez" (1/433), biyle "böyle" (2/530), kabap "kebab" (1/447), salamım "selamım" (1/488), tamaşa "temaşa" (1/458), kassaphana "kasaphane" (1/504), çıraĝıynan "çerak ile, ışıkla" (1/505), çoĝlıĝ "çokluk" (1/428), ölmüyüptü "ölmemiş" (1/431), yemiyipti "yememiş" (1/440), emmiyipti "ememiş" (1/471), oĝurruyun "oĝrı ile, hırsızca, gizlice" (1/448), wırsay "vursan" (1/445)

Ç. Ünlü Düşmesi: Telafer Türkmen Türkçesinde ünlü düşmesi hadiseleri şöyle görülmektedir.

yuĝu "uyku" (1/453), birsin "birsini" (1/494), orda "orada" (1/491), burda "burada" (1/494), hardan (1/506), aparram "götürürüm" (1/467), getirrem "getiririm" (1/467), allam "alırım" (1/492), çallam "çalırım" (1/513), sêweller "severler" (1/439), koyallar "koyarlar" (1/495), diyim "diyeyim" (1/514), yatım "yatayım" (1/452), koyum "koyayım" (1/508), girim "gireyim" (1/511), düşünürken (1/428), istenirken (1/427), kelley "kafanı" (1/429), dünyüy "dünyayı" (1/436), yıırı "yırımı, Türkünü" (1/502), niş "ne işi" (1/435), warmış (2/535), burnuy "burunun" (1/482)

D. Ünlü Birleşmesi : Telafer Türkmen Türkçesinde ünlü birleşmesi olayı aşağıdaki sözcüklerde görülmektedir.

niş "ne için" (1/435), neynesin "neylesin" (1/513), nidem "ne edeyim" (2/526)

E. ÜNSÜZLER

Telafer Türkmen Türkçesi üzerinde yaptığımız analizler sonucunda, belirlediğimiz ünsüzler aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

(/Ğ**b c ç d f g ğ h ĩ k k l m n p r s ş t w y z**)

1. Ünsüz Düşmesi:

üz (1/482), ürek (1/516), igidin (1/525), üskek (1/426), uddu (1/474), get "getir" (1/509), kaĝmıy "kalkmıyor" (1/503), ģir "hayır" (1/477), buĝda "buĝday" (2/525), üzük (1/496), ilanı (1/451), çüt "çift" 2/528), getirrem "getiririm" (1/467), wêrrem "veririm" (1/502), öldürrem "öldürürüm" (2/536), ebdes "abdest" (1/470)

2. Hece Düşmesi: Telafer Türkmen Türkçesinin hece düşmesi hadiseleri çok yaygındır. Örnekler aşağıda olduğu gibidir.

çütleşeg “çiftleşelim” (1/494), olağ “olalım” (1/487), gideğ “gidelim” (1/515), mırtladuğça “yumurtladıkça” (1/451), mehlede “mahallede” (1/458)

3. Ünsüz Türemesi: Telafer Türkmen Türkçesinin ünsüz türemesi fonetik hadiseleri de çok yaygındır. Örnekler aşağıda olduğu gibidir.

helbet (2/530), soynı (1/535), pambuğ (1/446), yengiden (1/506), kılınç (1/442), hey (1/489), hissi (2/529), hürmüyü (1/506), asant (1/428), biyzar (2/524)

4. Ünsüz İkizleşmesi: Telafer Türkmen Türkçesinin ünsüz ikizleşme fonetik hadiseleri de çok yaygındır. Örnekler aşağıda olduğu gibidir.

sebbeh (1/431), ikki (1/430), iyyi (1/427), heyyif (1/369), çeyyey (1/483), kıyyu (1/461), kıyyıgını (1/445), ewwel (2/535), aşşuğ (1/479), kaşşuğun (1/451), toppuğunun (1/427), toppalağ (1/457), kıssadı (2/521), çamırriya (1/449), elli (1/453), haqqım (2/529), saqqızım (1/455), yèddi (1/512), hecci (2/532), heddini (1/440), çaqqalsız (1/463), tumman (1/490), pissik (1/473), çisse (1/428), memmesi (1/496), seyyidim (1/511)

5. Ünsüz Değişmeleri:

t > d, b > m, d > t, b > p, η > g, v > g, y > n, η > y, k > ç, n > h, m > n, k > g, g > k

deleme (1/513), dad (2/523), dırnağ (1/514), duzuynan (1/489), daşşığı (1/463), daşyı (1/534), dırnağtan (1/437), dellal (1/434), mindi (1/428), kimi “gibi” (1/502), men (2/530), munca (1/495), mahna (1/448), tökmesin (2/521), pıçağlamış (1/443), paqlanın (1/449), ögce (1435), dögmeci, söğüş (1/445), çeyyey “çenen” (1/483), soyra (1/434), babay “baban” (1/480), anay “annen” (1/450), emegiy “emeğin” (1/480), camadanıy “poşun” (1/494), öpersey (1/431), çömçe (1/441), hardan (1/506), harasına (1/445), ha zaman (1/460), deneliye “damlaya” (1/434), geçi (1/438), köçer (1/436), köçüyü “göçüyor” (1/488), dabanıy (1/487)

6. İlerleyici Benzeşme

lAr > nAr, lar > rar, lr > rr, lı > nı, nd > nn, lr > ll, nl > nn, rl > rıg, luk > lağ, md > mn, ml > mn

boyınlarını “boyunlarını” (1/479), gawurrar “gâvurlar” (1/515), wèrenner “verenler” (1/497), wèrrem “veririm” (1/502), aparram “götürürüm” (1/467), allam “alırım” (1/492), çağırram “çağırırım” (1/513), wardmannardan “merdivenlerden” (1/514), zenginner (1/498), günner (2/523), gelinneri (1/491), hınnı (1/485), düşennen (1/434), sennen (1/508), mennen (1/489), başınnan (1/489), altunna (1/427), gellem “gelirim” (1/514), allam “alırım” (1/492), kırtullam “kurtulurum” (1/500), karannuğ “karanlık” (1/432), darriğ “darlık” (1/478), gelinniğ “gelinlik” (1/505), kumlağtan “kumluk, kumsallık” (1/509), yadınnan (2/527), ‘èlemnen (1/438), yetimnen (1/453)

7. Gerileyici Benezleşme

Ir > ll, zs >ss, ls > ss

Séweller “severler” (1/439), koyallar “koyarlar” (1/495), çıhmassay “çıkılmazsan” (2/527), olmassa “olmazsa” (1/441), ossa “olsa” (1/433), gelmesse “gelmezse” (2/524), diyemessey “demezsen” (1/435), yaramassam “yaramazsam” (1/464), inanmassay “inanmazsan” (2/521), uymassa “uyumazsa” (1/453)

8. **Yer Değişirme:** Yer değiştirme hadiseleri aşağıda verilen örneklerdeki gibidir.

Sepmeğin “serpmenin” (1/450), görset “göster” (1/448), ğarbılınan “kalburla” (1/440), buręul “bulgur” (1/517), eskük “eksik” (1/433), torpağa (1/427), çarpaz (1/495), kirppigiy (2/520), yarpağa (1/512), sarımsağın, (1/474), kösküydeki (1/506), ayna “anla” (2/524)

Şekil Bilgisi

1. **Hâl Ekleri:** Telafer Türkmen Türkçesinde tespit ettiğimiz hâl ekleri şunlardır:

Yükleme	+I/+U; +y, +n
Bulunma	+DA
Ayrılma	+DAn/+nAn
İlgi	+In/+Un; +nIn/+nUn; +yIn/+yUn
Eşitlilik	+CA
Vasıta	+nAn/+DAn +ile
Yönelme	+A, +yA

dağı (1/426), bilmediğini (1/451), parayı (1/448), konuşuyu (1/443), kelley “kafayı” (1/429), dünyüyü “dünyayı” (1/436), éwin “evini” (1/451), kapısının “kapısını” (1/432), arpadan (1/428), acınnan “açlıktan” (1/451), yerinnen “yerinden” (1/436), dilinin (1/470), topuğunun (1/427), kurunun (1/452), aşyın “aşının” (1/473), seniy “senin” (1/443), wêrduguyun “verdiğinin” (1/431), zülfüyün “zülfünün” (1/479), ortasınnan “ortasıyla” (1/453), kırttan “kurt ile” (1/446), dostıynan “dostuyla (1/435), yêlpeziynen “yelpaze ile (1/453), mankalıynan “mankalıyla” (1/453), eliyle (1/437), gözelden “güzel ile” (1/495), köz ile (1/463), yād ile (2/525), dosttan “dostla” (1/458), munca (1/495), kılca (2/521), çoğça (1/508), uğruyuzca (1/500), bileyce (1/502)

2-Soru Eki

Telafer Türkmen Türkçesinde soru vurguyla sorulur.

Ahşam kıdiri sebbehten kıdiri? (1/426 “Akşam kıdiri sabahta mı kıdiri ?)

Wurandi igit yoğsa wur diyen? (1/452 “Vuran mı yiğit, vur diyen mi”?)

Tembele diydiler: Kapıyı ört? dedi. Yêl eser örter (1/451 “Tembel dediler: “Kapıyı kapatır mısın? diye. Rüzgâr kapatır demiş”)

Arnawud’a diydiler: Cehenneme gidisey? Diydi: aylığ nağdadı? (1/427 “Arnavut’a sormuşlar: Cehenneme gider misin? diye. Aylık kaç? demiş”)

Kurda diydiler: Çoban ol? Kêfînnen yığladı (1/446 “Kurda dediler: “Çoban olur musun? diye. Mutluluktan ağlamış.

2. İyelik Ekleri

Telafer Türkmen Türkçesinde iyelik ekleri şunlardır:

TEKLİK

ÇOKLUK

1.	ŞAHIS +(I/U)M	+ (l)mlz, +(u)muz
2.	ŞAHIS +(I/U)Y,+N	+ (l/ü)ylz, +yUz
3.	ŞAHIS (+I/U, +S(I/U)	+lArı, +narı

başım (1/489), gemim (1/431), unum (1/444), gözüm (1/463), ābay (1/479), maħramay (1/514), emegiy (1/480), çüregiy (1/480), kızlığıy (1/509), adıy (1/509), yoluy (1/485), üzüy (1/477), dişlerin (1/531), saķķalın (2/532), ķolun (1/482), gülün (1/491), dudağım (2/531) pākı (1/425), babası (1/478), üstünde (1/444), oğlı (452), bağımızda (1/491), rızķıyıza (1/476), köküyüzü (1/479), kızlarını (1/444), boyınlarını (1/479), köppekleri (1/506), gölüyüzde (1/500), eliyizden (1/500), divanımız (1/517), küsenlerimiz (1/511), ķonşumuz (1/501)

4. Filler

1. Geniş Zaman

Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zaman eki kalınlık incelik uyumuna uğun olarak –Ar, –I(r), –U(r), –r, –Arsay, –I(r)say, –u(r)say, –erUğ, –irüg, –ArlAr, –IrlAr, –AllAr şekillerindedir.

öldürürüm “öldürürüm” (1/448), gezerem (1/512), bilirim (2/536), olıram “olurum” (2/528), wërrem “veririm” (1/502), aparram “götürürüm” (1/467), getirrem “getirirm” (1/467), allam “alırım” (1/492), ķurtullam “kurtulurum” (1/500), çağırram “çağırırım” (1/513), gellem “gelirim” (1/514), öpersey (1/431), oturursay (1/449), alırsay (2/521), büyür (1/444), sèwerüg “severiz” (2/535), èderüg “ederiz” (1/486), giderüg “gideriz” (1/430), giyersiz (1/484), yanarsız (1/492), diyerler (2/535), sèweller “severler” (1/439), ķoyallar “koyarlar” (1/495), yèmenüg “yemeyiz” (2/535), çıħmassay (2/527), wèrmem (1/509), degmez (1/512), wèrmezler (1/451), ķoymazlar (1/452), yiyilmez “yenilmez” (1/441)

2. Gelecek Zaman

Telafer Türkmen Türkçesinde gelecek zaman eki kalınlık incelik uyumuna uğun olarak –AcAğ şekillerindedir. Ayrıca Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zamanda olduğu gibi sonu l ünsüz ile biten fiillerden sonra gelecek zaman eki düşer ve bunun neticesinde fiilin sonunda bulunan // tekrarlanarak gelecek zaman anlamı katar.

tutacağım (1/447), yiyeceğim (1/450), ollam (1/489), gellem (1/489), olacağ, (2/535), yuyacağ (1/443)

3. Şimdiki Zaman

Telafer Türkmen Türkçesinde şimdiki zaman eki $-(X)y$, $-Iy$ ekiyle görülür. Ekin sonundaki ünlü ses 3. şahıs çekimi hariç diğer şahıslarda düştüğünü görülmektedir. Bazen de 3. şahıs çekiminde de düştüğü örnekler görülmektedir. Olumsuz şekli de $-m(I)$, $-m(U)$ ekiyle yapılmaktadır.

korhuyam “korkuyorum” (1/487), siliyem “söylüyorum” (1/444), sayıysay “sayıyorsun” (1/430), soruyu “suruyor” (1/527), ölüyü (1/430), yağıyı “yağıyor” (1/428), eniyi (1/514), bahıyı (1/496), kusıyı “kusuyor” (1/467), çekiy “çekiyor” (1/508), köçüyü “göçüyoruz” (1/434), benziyü “benziyoruz” (1/469), salıylar “salıyorlar” (1/473), istemiyem “istemiyorum” (1/514), gitmiyem “gitmiyorum” (1/503), bilmiyse “bilmiyorsun” (1/498), begenmiyi “beğenmiyor” (1/447), görmüyü “görmüyor” (1/439) hürmüyü “havlamıyor” (1/506)

4. Öğrenilen Geçmiş Zaman

Telafer Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zaman eki $-Ib$, $-Ub$ $-Ip$, $-Up$, $-Ipt(I/U)$ zarf-fiil şekillerine gelen $-DIr$, $-DUr$ bildirme eklerinin kaynaşmasıyla ortaya çıkmıştır. Sondaki r ünsüzü de genellikle düşer. Ayrıca Telafer Türkmen Türkçesinde seyrek olarak kullanılan ikinci tip öğrenilen geçmiş zaman eki, ünlü uyumuna uygun olarak $-mIş/$ $-mUş$ şekillerinde görülür.

durubam (1/435), çalıbam (1/447), yumuşam (1/486), begenmişem (1/486), giyipsey (1/488), kalıpsay (1/521), çekipse (1/510), küstürüpsey (1/486), çekip (12/523), alıp (1/521), emipti (1/425), yuyuptu (1/452), sümürüptü (1/443), çıhıptı (1/433), sèwipti (1/505), oluptu (1/493), çürüdüptü (1/515), olmuş (1/481), gelmiş (1/496), oturmuş (1/495), örtmüş (1/504), görüpü (1/445), diymişler (2/529), kırılmışlar (1/501), yatmıybam (1/504), tutmamışam (1/447), doymıybam (1/511), emmiyipti (1/471), ölmüyüptü (1/431), görmemişü (1/445)

5. Görülen Geçmiş Zaman

Telafer Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zaman eki $-D(I/U)$ ve $-t(I/U)$ ile karşılanır. Ayrıca Telafer Türkmen Türkçesinde görülen geçmiş zamanın olumsuzunun da $-mA$ eki ile yapıldığı görülür.

gördüm (1/495), sattım (1/456), wèrdim (1/456), aldıy (1/463), yitirdiy (1/515), oturduy (1/515), çağırdıy (2/535), aldı (1/426), sattı (1/426), kırtuldu (1/461), döndü (1/492), oldu (1/447), sallandı (1/447), sèwdü (1/494), èttiler (1/504), apardılar (1/507), bilmedim (2/535), yatmadım (2/529), koymadıy (1/486), wèrmediler (1/498)

6. Emir Kipi

Telafer Türkmen Türkçesinde emir ekleri -(I/U)m, -sIn, -AğIn -(I/U)n, -y, -Isız, -sInnAr şeklinde kullanılır. Ayrıca teklik 1. kişi yerine de emirden ziyade istek eki anlamı bildirilir. diyim “diyeyim” (1/514), yatım “yatayım” (1/452), koyum “koyayım” (1/508), danış (1/430), düşün (1/448), wërsin, (1/479), kırılınsın (1/479), tőkülsün (1/482), çıhağın “çıkalım” (1/512), gideğın “gidelim” (2/524), yerin “yörüyün” (1/515), koyun (1/486), atıy “atın” (1/506), aparıy “götürün” (1/506), gëdiy “gidin” (1/488), siley “söyleyin” (1/488), wërmiyim “vermeyin” (1/447), kırma (2/532), wërme (1/433), göstertmesin (1/479), bulmasın (1/480), koymayın (1/493), degmeyin (2/524)

7. Şart Kipi

Telafer Türkmen Türkçesinde şart kipi ekleri -sA şeklinde kullanılır.

bağsam (1/457), çeksem (1/457), kırsay “kursan” (1/444), gelsey “gelsen” (2/527), olsa “olsa” (1/429), düşse (1/427), wërseler (1/489), ağışamlandırsa “akşamlandırsa” (1/452)

8. İstek Kipi

Telafer Türkmen Türkçesinde istek kipi -A ile karşılanır. Fakat teklik 1. ve 3. ve çokluk 1. ve 2. şahıslarda emir kipi -AyIm, -Am, -Im, -Um, -Ağ, -Allm, -asız şekillerinde kullanılır. Ayrıca olumsuz çekimi de -mI ve -mA ile yapılmaktadır.

buzdurayım (2/536), düzdüreyim (2/536), düşem “düşeyim” (1/487), alım “alayım” (1/516), olum “olayım” (1/503), hörüm “avlayayım” (2/532), gelesey (1/484), kalasay (1/481), olasan (1/481), mum ëlesen (1/448), kesile (1/482), ola (1/480), gideğ “gidelim” (1/499), gideğ “gidelim” (1/515), çütleşeg “çifitleşelim” (1/494), olağ “olalım” (1/487), gidelim (1/502), olalım (2/531), görelim (1/460), kırtarmıyasay “kırtarmayasın” (1/483), yitirmiyesey “yitirmeyesin” (1/483), geçemiye “geçemeye” (1/480), kıynamıya “kıynamaya” (1/482), tapmıyasız “bulmayasız” (1/480), biçilmiye “biçilmeye” (1/479)

9. Gereklilik Kipi

Telafer Türkmen Türkçesinde ise gereklilik eki 2 tip kullanılır:

1. Telafer Türkmen Türkçesinde birinci tip gereklilik kipi eki, -mAll getirilerek yapılır ve zamir kökenli şahıs ekleriyle kullanılır.
2. Telafer Türkmen Türkçesinde ikinci tip gereklilik kipi, mecburiyet ve ihtiyaç anlatmak için kullanılır. (gerek+fiil kökü+istek eki) ile yapılır.-mAll ekinin yerine çok kez bu kalıp kullanılır.

Gelmeliyem (1/500), wërmeliyem (1/500), bağmalı (1/427)

İşegi süren gerek osrağına düzsün (1/443 “Eşegi süren osrağına dayanmalı”)

Kötü adamlar birleşse, iyiyiler de el ele wërmeğ lazım (1/446 “Kötü insanlar birleşse, iyiler de el ele vermeli”)

Bir elin wërdüğünü gerek öbir el görmesin (1/430 “Bir elin verdiği gerek diğer el görmemeli”)

10. Ek Fiil

1. Ek fiili şimdiki (geniş) zamanı

Telafer Türkmen Türkçesinde bildirme ekleri ünlü uyumuna uygun olarak : -Am, -sAy, -d(-I/U), -t(I/U), -dIr,-dür, (-uğ) şekillerde ortaya çıkar. Ek fiilin olumsuz çekimi ise “degül” edatı getirilerek yapılır.

gümüşem (1/486), ulduzam (1/489), nacisey (1/505), çobansay (1/505), pengedi (1/434), naırcıdı (1/447), çoıdır (1/430), üstüdedir (1/474), sözüdür (2/528), esirdeyuğ “esirdeyiz” (2/528), ‘asırdayuğ “asırdayız” (2/528), balasız (2/525), gelin degülem (1/489), adam degülsey (2/535), uzağ degül (1/428)

2. Ek fiilin görülen geçmiş zamanı

ağırydım (1/427), altunyıdı (2/522), warıydı (1/456), wardı (2/531), güzel degüldiy (1/508), yâdda degüldiy (1/512), seniye degüldü (2/536)

3. Ek fiilin öğrenilen geçmiş zamanı

çoıymışam (1/503), yoıuymışam (1/503), wafasızmışsan (2/535), yâdıymış (1/499), awcıymış (1/446), bekçiymiş (1/446), warmış (2/535), zengin iymiş (1/481)

4. Ek fiilin şartı

warıysa (1/464), yoı ıysa (1/464), başımdaysa (1/431), ağıysa (1/498), çirkinse (2/536), armut degülsey (2/536), adam degülsey (2/535), mēnim degülse (2/536)

11-BİRLEŞİK FİİL ÇEKİMİ

1. Geniş Zaman Hikâyesi

Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zamanın hikâyesi –dI/-dU asıl fiilin üzerine –(I)r –(U)r –(A)r+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

öperdim (1/490), satardım (1/430), gelirdi (1/439), yağardı (1/426), ayrılmazdım (1/490), begenmezdim (1/429)

2. Şimdiki Zaman Hikâyesi

Telafer Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanın hikâyesi asıl fiilin üzerine –(X)y, -Iy+ -dı/dU +iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

gidiydim (1/500), yatıydım (1/516), gidiydi (1/490), giymiydim (1/507)

3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Hikâyesi

Telafer Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın hikâyesi –dI/-dU asıl fiilin üzerine –mIş, -mUş+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

koşlamamıştım (1/470)

4. Şart Kipinin Hikâyesi

Telafer Türkmen Türkçesinde şartın hikâyesi –dI/-dU asıl fiilin üzerine –sA+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır. Ayrıca –sA ile –dI arasına –y ünsüzüyle bağlanır.

wêrseydim (1/484), olsaydı 81/431), wırsaydı (1/441), gelseydi (1/439)

5-İstek Kipinin Hikâyesi

Telafer Türkmen Türkçesinde istek şeklinin hikâyesi –dI/-dU asıl fiilin üzerine –A+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır. Ayrıca –A ile –dI arasına –y ünsüzü türemektedir. wêreydim (1/502), aldıraydım (1/515), bileydım (1/430), olaydım (1/502), doğaydı (1/450), göreydi (1/435), kabul êyliyeydi (1/426), wêreydi (2/530)

5. ŞART

1. Geniş Zaman Şartı

Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zamanın şartı –sA asıl fiilin üzerine –(I)r –(U)r –(A)r+ -sA+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

koysam (2/531), kalırsam (1/500), eger mēni sêwersey (1/507), eger sora gelirsey (1/507), istersey (1/438), görmessem (2/526), yaramassam (1/464), inanmassay (2/521), diyemessey (1/435), eger mēni almassay (1/497), eger bu gün gelmesse (2/524)

2. Görülen Geçmiş Zaman Şartı

Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zamanın şartı –sA asıl fiilin üzerine -d(I/U)+ -sA+ iyelik kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır. Ayrıca –sA ile –dI, -dU arasına –y ünsüzüyle bağlanır.

eger mennen geçdiysey (1/507), olduysa (1/491), kırıldıysa (1/426), eger sen olmadıysay (2/533)

3. Öğrenilen Geçmiş Zaman Şartı

Telafer Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın şartı iki tip ile görülür:

1. Telafer Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın şartı –sA asıl fiilin üzerine –Ib, -Ub –Ip, -Up+ -sA+ zamir kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

2. Telafer Türkmen Türkçesinde öğrenilen geçmiş zamanın şartı –sA asıl fiilin üzerine –mIş, -mUş+ -sA+ zamir kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

alıpsay (1/507), salıpsay (1/507), tutupsay (1/5079), görmiyipseğ (1/436), gelmişsen (1/511)

3. Şimdiki Zaman Şartı

Telafer Türkmen Türkçesinde şimdiki zamanın şartı –sA asıl fiilin üzerine -(X)y, -Iy + -sA+ zamir kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

6. gidiysey (1/477)

7. RİVAYET

1. Geniş Zaman Rivayeti

Telafer Türkmen Türkçesinde geniş zamanın rivayeti –mIş/-mUş asıl fiilin üzerine –(I)r –(U)r –(A)r+ -mIş/-mUş+ zamir kökenli şahıs ekleri getirilmesiyle yapılır.

benzermiş (1/505)

Bu makalede, Telafer Türkmen Türkçesi üzerine gerçekleştirdiğimiz detaylı inceleme sonucunda, dilin fonetik ve morfolojik özelliklerinin hem zenginliğini hem de kendine has yapısını ortaya koymuş bulunmaktayız. Irak Türkmen Türkçesinin Y grubuna ait olan Telafer Ağzı, özellikle şair Rıza Çolakoğlu'nun “Telafer Folkloru” eserinde derinlemesine ele alınarak, dilin çeşitli yönleriyle ilgili önemli bulgulara ulaşılmıştır. Çalışmamız, Telafer Türkmen Türkçesi'nin fonetik yapı ve morfolojik özelliklerinin, Standart Türkiye Türkçesi ile kıyaslandığında bazen farklılık gösterdiğini, bazen de belirli uyumlar sağladığını ortaya koymuştur.

Araştırmamızda, Rıza Çolakoğlu'nun eserinden yola çıkarak, Telafer Ağzının ses yapısındaki ince nüanslar ve kelime yapısındaki özgünlükler detaylandırılmıştır. Bu inceleme, ağzın kendine has fonetik özelliklerini; ünlü uyumu, ünsüz düşmesi, eklerin biçimsel kullanımları gibi unsurları kapsamlı bir şekilde gözler önüne sermiştir. Aynı şekilde, morfolojik yapı açısından da, Telafer Türkmen Türkçesi'nin eklemelerde ve kelime türetiminde Standart Türkiye Türkçesi ile karşılaştırıldığında farklılıklar gösterdiği, ancak bazı durumlarda da ortak bir dilbilgisel yapının izlerini taşıdığı belirlenmiştir.

Bu bağlamda, elde edilen veriler, Telafer Türkmen Türkçesi'nin yalnızca dilsel bir iletişim aracı olmanın ötesinde, Türkmen halkının kültürel kimliğinin ve tarihsel birikiminin önemli bir yansıması olduğunu göstermektedir. İncelenen bu lehçenin, modern dil araştırmaları açısından korunması ve belgelenmesi gerekliliği bir kez daha vurgulanmıştır. Çünkü, kaybolma tehlikesiyle karşı karşıya olan bu dilsel yapı, geleceğe aktarılacak kültürel mirasımızın temel taşlarından biridir.

Sonuç olarak, makalemiz Telafer Türkmen Türkçesi'nin hem fonetik hem de morfolojik açıdan incelenmesinin, dilin derin yapısına dair önemli ipuçları sunduğunu göstermiştir. Bu alışma, aynı zamanda, dilin zenginliğinin ve çeşitliliğinin korunması gerektiğini hatırlatmakta; gelecek araştırmalar için de sağlam bir temel oluşturmaktadır. Araştırmanın bulguları, dilin gelecek nesillere aktarılması ve kültürel mirasımızın yaşatılması adına yapılacak çalışmalar için de yol gösterici niteliktedir

KAYNAKÇA

- Al Abbas, Mohammed (2021), "*Rıza Çolakoğlu'nun Telafer'den Delediği Metinlerde Geçen Halk Bilimi Ürünlerinde Şekil Bilgisi İncelenmesi*", (Yüksek Lisans Tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Konya.
- ABOŞ, Kahtan Ahmet (1969). *Sevre't Telafer 1920 Milâdî Ve'l Haraket'ül Vataniyet'ül Uhra V'i Mantakat'ul Cezire*. El-Azhar Basım ve Yayın Matbaası, Bağdat.
- BANGUOĞLU, Tahsin (2015) "Türkçenin Grameri", TDK Yayınları, 10. Baskı, Ankara.
- BAREM, Ghadeer (2018), "*Telafer Mikrotoponimleri ve Dil İncelenmesi*", (Yüksek Lisans Tezi), Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, İzmir.
- BAYATİ, Noor, (2017). "*Telafer Türkmen Ağzı Üzerine Bir İnceleme*" (Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Üniversitesi, Ankara.
- BAYATLI, H. K. (1996). "Irak Türkmen Türkçesi": Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu, Türk Dili Kurumu Yayınları. Ankara.
- BULUÇ, S. (2007). "Irak Türk Ağızlarının Bazı Ses Özellikleri Makaleler", Hazırlayan Zeynep Korkmaz, Türk Dili Kurumu Yayınları, Ankara.
- ÇOLAKOĞLU, Rıza, (2017). "Telafer Folkloru", Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.
- ÇOLAKOĞLU, Rıza, (2020) "Hoyrat ve Manilerim", El-Şuruk Yayınları, Musul.
- DOĞAN, Talip (2020) "Kaşkay Türkçesinde Geniş Zaman Çekiminde Gelişen Biçimler", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi Yayınları*, Konya, 25-37.
- EL-REŞİD, Reşid Abdülkadir(2017). "El-Veciz Vi't Tarih Telafer". Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul.
- EL-SEYYİD VAHAP, Muhammed Yunus El-Seyyid Abdullah (1967), "Tarih Telafer Kadimen Ve Hadisen", Birinci Cilt, Cumhuriyet Matbası Yay: Musul.
- EL-TELAFERİ, Cafer (2012), *Mucez Tarih Telafer*, Yayınevi yok. Bağdat.
- EL-'UBİDİ, Yememe Salih İsmail, (2012) "Telafer Vi'l 'Ahd'ul Meleki 1921-1958", (Yüksek Lisans Tezi), Musul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, Musul.
- ERCİLASUN, A. Bican (2007) "Türk Lehçeleri Grameri", Akçağ Yayınları, Ankara.
- ERKEM, S. (2009), "Umudluğun Karanlığında Umudun Aydınlığına Uzanan Bir Türkmen Keti Telafer", *Ortadoğu Analizi*, Cilt 1. Ankara.
- EROĞLU, C., Babuçoğlu, M., Özdil, O. (2008), "Osmanlı Vilayet Selnamelerinde Musul", *Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı*, 2.B, Ankara.
- HÜRMEZLÜ, Erşat (2003), "Türkmenler ve Irak", Kerkük vakfı Yayınları, İstanbul.
- HÜRMEZLÜ, Erşat (2006). "Irak'ta Türkmen Gerçeği", Kerkük Vakfı Yayınları, İstanbul
- HÜRMEZLÜ, Habib (2013), "Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü", *Türkmeneli İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları*, Fuzulî Matbaası, 2. B. Kerkük.

- KARAAĞAÇ, Günay (2019), "Türkçenin Dil Bilgisi", Akçağ yayınları, 4. Baskı, Ankara.
- KARABAŞ, Zennün (2020), "Li Sade Udebe Telafer Baka F'il Zkire", 1. Baskı, Yayınevi yok, Ankara.
- SAATÇI, Ö. (2011) "Irak Türkmenlerinin Eğitim Dili", Kardaşlık Dergisi, İstanbul, S.52.s.22-23.
- SAATÇI, Suphi (2015). "Irak Türkmen Boyları Oymaklar ve Yerleşime Bölgeleri". (2.Basım) Ötüken, İstanbul.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (2005) "Eski Türkiye Türkçesi", 3. Baskı, Akçağ yayınları, A AYYAL, Lamyaa Kadhem, L. (2024). Türkçede Gelecek Zaman ve Kur'ân-ı Kerim'deki Arapça Karşılığı Üzerine Bir İnceleme. *Lark*, 16(2/1), 598–617. <https://doi.org/10.31185/lark.3386>nkara.

İnternet Kaynakları

<https://www.facebook.com/groups/184293440201352/user/100025868479912>

References

- Al Abbas, Mohammed (2021). *A Study on the Form Analysis of Folk Science Products in the Texts Collected by Rıza Çolakoğlu from Telafer*. Master's Thesis, Necmettin Erbakan University, Graduate School of Social Sciences, Konya.
- ABOŞ, Kahtan Ahmet (1969). *Sevre't Telafer 1920 Milâdî Ve'l Haraket'ül Vataniyet'ül Uhra V'i Mantakat'ul Cezire*. El-Azhar Publishing, Baghdad.
 - BANGUOĞLU, Tahsin (2015). *Grammar of Turkish*, 10th Edition, Turkish Language Institution Publications, Ankara.
 - BAREM, Ghadeer (2018). *Telafer Microtoponyms and Language Analysis* (Master's Thesis), Ege University, Faculty of Social Sciences, Izmir.
 - BAYATI, Noor (2017). *A Study on the Telafer Turkmen Dialect* (Master's Thesis), Gazi University, Faculty of Social Sciences, Ankara.
 - BAYATLI, H. K. (1996). *Iraqi Turkmen Turkish*, Atatürk Institute of Culture, Language, and History, Turkish Language Institution Publications, Ankara.
 - BULUÇ, S. (2007). *Some Phonetic Features of Iraqi Turkish Dialects*, compiled by Zeynep Korkmaz, Turkish Language Institution Publications, Ankara.
 - ÇOLAKOĞLU, Rıza (2017). *Telafer Folklore*, Kirkuk Foundation Publications, Istanbul.
 - ÇOLAKOĞLU, Rıza (2020). *Hoyrat and My Manis*, El-Şuruk Publications, Mosul.
 - DOĞAN, Talip (2020). "Developed Forms in the Present Tense Conjugation in Qashqai Turkish," *Selçuk University Journal of Turkish Studies*, Konya, pp. 25–37.

- EL-REŞİD, Reşid Abdülkadir (2017). *El-Veciz Vi'it Tarih Telafer*, Kirkuk Foundation Publications, Istanbul.
- EL-SEYYİD VAHAP, Muhammed Yunus El-Seyyid Abdullah (1967). *History of Telafer, Past and Present*, Volume 1, Cumhuriyet Printing House, Mosul.
- EL-TELAFERİ, Cafer (2012). *Concise History of Telafer*, No Publisher, Baghdad.
- EL-‘UBİDİ, Yememe Salih İsmail (2012). *Telafer and the Monarchy Period 1921–1958* (Master’s Thesis), Mosul University, Faculty of Literature, Department of History, Mosul.
- ERCİLASUN, A. Bican (2007). *Grammar of Turkish Dialects*, Akçağ Publications, Ankara.
- ERKEM, S. (2009). “A Turkmen Village of Telafer from the Darkness of Hope to the Light of Hope,” *Ortadoğu Analizi*, Vol. 1, Ankara.
- EROĞLU, C., Babuçoğlu, M., Özdil, O. (2008). *Mosul in Ottoman Province Yearbooks*, Türkmeneli Cooperation and Culture Foundation, 2nd Edition, Ankara.
- HÜR MÜZLÜ, Erşat (2003). *Turkmens and Iraq*, Kirkuk Foundation Publications, Istanbul.
- HÜR MÜZLÜ, Erşat (2006). *The Reality of Turkmens in Iraq*, Kirkuk Foundation Publications, Istanbul.
- HÜR MÜZLÜ, Habib (2013). *Dictionary of Iraqi Turkmen Turkish*, Türkmeneli Cooperation and Culture Foundation, Fuzulî Printing House, 2nd Edition, Kirkuk.
- KARAAĞAÇ, Günay (2019). *Turkish Grammar*, Akçağ Publications, 4th Edition, Ankara.
- KARABAŞ, Zennün (2020). *Li Sade Udebe Telafer Baka F’il Zkire*, 1st Edition, No Publisher, Ankara.
- SAATÇI, Ö. (2011). “The Language of Education of Iraqi Turkmens,” *Kardaşlık Journal*, Istanbul, Vol. 52, pp. 22–23.
- SAATÇI, Suphi (2015). *Iraqi Turkmen Tribes, Clans, and Settlement Areas*, 2nd Edition, Ötügen Publishing, Istanbul.
- TİMURTAŞ, F. Kadri (2005). *Old Turkish of Turkey*, 3rd Edition, Akçağ Publications, Ankara.
- AYYAL, Lamyaa Kadhem, L. (2024). “A Study of the Future Tense in Turkish and Its Equivalent in Arabic in the Holy Quran as a Model.” *Lark*, 16(2 pt 1), 598–617. <https://doi.org/10.31185/lark.3386>

Online Sources

- Facebook Group: <https://www.facebook.com/groups/184293440201352/user/100025868479912>

Telafer Merkezinden Derlenen bir Serçek (Hikâye)¹

“Wağ wağ Dayı”

Bir gün warıymış bir gün yoğıymış Allah'ın reħmeti daştan torpahtan çoğıymış. Bir kişi bir arwad warıymış çoğ hızanıymışlar ucun ucuna getirmezdiler bu kişi her gün çıħar işe. Bir gün tapar bir gün tammaz. Gel gün git gün bu kişi siherden işe çıħtı bu arwad ewede yalğuz ƙaldı dedi neyliyim baħtı yatağa dedi dur bunun yüngün çıħardım aparım su ƙırağına yumağa. Aldı bir günüyye bılaştı bu yüngü doldurmağa. arħasına aldı bu yükü gitti su ƙırağına bılaştı yumağa birden sudan çıħtı ƙolbağalar wağıldıya wağıldıya su üzüne ƙaħtı bu arwad hawarlamağa wağ wağ dayı miye yardım eyleyin bu yüngü yumağa ƙolbağalar heble wağıldadılar. Üzüneyse ƙolbağalar dedi biz yuyaruğ ƙaħtı bu yünkleri yumağ yumağ eylemeğe suya atmağa atta tükenince yünkler suda gitti bu arwat ƙaħtı döndü ewe kişi geldi baħtı yataħlar yünksüzdü dedi arwad hanı yünkler arwat dedi wağ wağ dayım yanna ƙaldı wağ wağ dayı kimdi arwad dedi seni boşaram bu geşimliğiyden ötrü arwat bılaştı yarwarmağa ƙışsine Allah ħatriçü mēni boşama sebeħ siye yüngü getirim. sebeħ ola bu arwat el boş geliy ewe su ƙırağınnan yünksüz kişi dedi siye bir şans wērrem giderem uzağ köylere oğunurum heger tapsam sennen geşim adam seni boşamanam. sebeħ üzü bu kişi çıħtı bu köylere aħtarıyı arwadınnan bir geşim adam yētiřti bir köye baħıy kimse yoħtı uzaħtan sesler geliy gidiy o seslerin ardınca baħıyı bu ‘elem yığıştı hey hawar çağırıylar dedi baħım nolıbtı bu ‘eleme kimi diyyi ewimiz ħarap olır kimi diyyi üzümüz harıy eyliyeğ. Her birsi bir şikil seleşiy geldi bu kişi dedi ne oluptu birsi dedi baħ ne war köyümüzün gündenkı düşüptü baħıy bu kişi bir dawardı üstünde bir parça ip war yel özün otayı aparıy butayı aparıy. Dödü bu köye ħaħın dedi size ƙurtarsam bu güdenekten ne wērirsiz miye. Köy ħaħı dedi siye altun para ne ħacat issey wērrüğ. Bir attıħ armağandıħ bilesince. Bu gidiyi o dawar sarı dırmanıy içine çıħtı üstüne elin uzattı bu parça ipi endirdi bu köyü ƙurtarıy bu baladan. Bu köy ħaħı çoğ güweniy. Bılaşıyla halay tepmeğe oyun oynamağa. Onnardan bir at dolusu altun getiriyi bu kişi özözüne diyyi hele mınnar arwadınnan zirtıy çıħtılar bediħ dönüm ewe arwadımı boşamanam özünnen geşimler warıymış bu ħalda. Arwat her gün gidermiş su ƙırağına eline daş alrımış bu daşları suya wurıymış wağ wağ dayı mēni aldıttıy biz sizden ötrü mēni ƙışım boşar bu daş wıra wıra daşın altınnan bir köze çıħtı açtı közüyü baħtı bir köme altun içinde war by arwat ƙopa ƙopa döndü ewe yolda raz geldi ƙışsine baħtı kişi at üstünde yünklü altun getiripti kişi baħar arwadın elinde bir köze altun ħum bu geşim arwadın ardınnan zengin oldılar. Men sağ siz salamat.

ATASÖZLERİ

1. Ac ayı oynamaz

¹ <https://www.facebook.com/groups/184293440201352/user/100025868479912>

2. Ac arına acı sakkız
3. Acılı başta ‘ākıl olmaz
4. Acın imanı olmaz
5. Acın arnı doyar, gōzı doymaz
6. Ama sırrıy dostıya, odılı siler dostına
7. Auğ ağız ac almaz
8. Adam adama dūřer
9. Adam adamı bir kere aldadır
10. Adam adamın arasıdı
11. Adam adamın aynasıdı
12. Adam adamın şaytanıdı
13. Adam adamnan ormaz utanır
14. Adam her dūřmehte bir ‘ākıl azanır
15. Adam adrini adam bilir
16. Adam ođlı ig sūd emipti
17. Adam oğlı anatsız uştu ya dışinnen artırır ya işinnen
18. Adam olana bir sōz yēter
19. Adam sōzūnnen uřađ gōzūnnen
20. Adam war ır kūreknen ikki kōppegi aralıyamaz
21. Adama bala ayağınnan gelir
22. Adamın pākı işte bilinir
23. Ađ ađa ara gūnde yarar
24. Ağacı urd yiyer, adamı derd yiyer
25. Ağacın her ikki başı polıdı
26. Ađacın urdu ōzūnnen olur
27. Ağa yaşılıyken egilir
28. Ađanın gōzū, igidin sōzū
29. Ađır ayađ başa deger yūngūl ayađ dařa deger
30. Ağır başlı gişiye hum hağ sayđı gōsterir, ağır başlı olmayana kimse sayđı gōstermez
31. Ağır ol batman ı
32. Ağır yonayı yēl aldırılmaz
33. Ağız yiyer ōz utanır
34. Ağızdan ıan kelam, yaydan ıan o
35. Ağzına yolunmamış tawuğ gemiyi
36. Ağacağ an damarda durmaz
37. Ađlak řūře kimdir ırıldıysa dođrulanmaz
38. Ađmatı o insan dūnye ōun yıđlar
39. Ağşam ıdıri sebehte ıdıri?
40. Ağşamın işini sebehe oyma
41. Alağ işege minmeğ geyes olur
42. Alağ uan ōskek onar, ōskek uan alağ onar
43. Alağ yerde yatma sēl alır, ōskek yerde yatma yēl alır
44. Aldı bitti sattı itti
45. Alın yazısı değişmez
46. Allah alsın o altun tēřti ki iine an usulur
47. Allah basanı eldi basar
48. Allah dađı gōrūr arı wērir
49. Allah dēwiye anat wērmesin
50. Allah doğru adamın yardımcısıdı
51. Allah gūmūř apıy ōrtse altun apıy aar
52. Allah herkese giwiline gōre wērir
53. Allah kōppegin dū‘esini abul ēyliyeydi dūnyeye sūmūk yađardı
54. Allah wēren elden kesmez
55. Allah yıanı kimse aldırılmaz
56. Allah’ın būyūk adı sabırdı

57. Allah'ın küççük sabrı kırık yildi
58. Allah'ın topuna degip
59. Altakı cırramamış üstteki cırradı
60. Altun altundu kepege mühteç olır
61. Altun sıyanda barķar
62. Altun torpaĝa düşse kıymeti azalmaz
63. Altuna ķablasay iyi olmaz kötü
64. Altunna ağırıydım, samanna yüngül oldum
65. Ana kıızının üstünde tutsa açmaz
66. Anamı istiyen gelir babamı istiyen gelmez
67. Anasına baķ kıızını al
68. Arbab olan aldanmaz
69. Ardınca giden pişman öĝünce giden pişman
70. Arnawud'a diydiler: cehenneme gidisey? Diydi: aylıĝ naĝdadı?
71. Arpa eken buĝda biçmez
72. Arwadın boşuyan toppuĝunun aĝına baķmaz
73. Arwadın ķehpesi özözünü siktiriy ĝişinin ķehpesi kimsesini siktiriy
74. Arwadın sılahı yıĝlamaķtı
75. Arwadına danış sözüne gitme
76. Arwat kimsesiysey gir içeri ĝişi kimsesiysey çıķ yazıya
77. Arwattan ķorķanı ölü say
78. Asıldan ĝata çıķmaz
79. Aslımı inkār eyliyen ĝaramzadadı
80. Aşı halat getirir kiweni diyer men uzam
81. At beslenirken, kıız istenirken
82. At gelmeden aķur yaptı
83. At kaçtı palan düştü
84. At satan işeg alammaz
85. Ata dost kimi baķmalı, düşman kimi minmeli